

Geografies de l'exclusió i la vulnerabilitat

Les comarques gironines són un espai complex, amb diferents dinàmiques de creixement econòmic i exclusió social. Rere la imatge de progrés i benestar, amaguen una intensa diversitat poblacional, diferents models de desenvolupament i una ocupació agressiva del territori. El resultat s'expressa a través de desigualtats que es projecten territorialment.

Text > **JAVIER MARTÍN** i **QUIM BRUGUÉ**, professors de la Universitat de Girona

Vivim temps d'incerteses i de transformacions. Des de l'àmbit social, per exemple, s'observa com la seguretat i la protecció que ens proporcionava l'estat del benestar han deixat pas a la vulnerabilitat i al desemparament, que afecten cada cop més persones. Durant els anys vuitanta, vam redescobrir la pobresa (usant la terminologia de l'època), mentre que el nou mil·lenni ha posat en evidència la seva intensificació i cronificació. També va ser durant la darrera dècada del segle passat quan vam iniciar el debat sobre el risc d'exclusió. Un risc que s'ha manifestat en la creixent fragilitat de les classes mitjanes i en la difusió del perill, que ja gairebé afecta a tothom, de caure en espirals d'exclusió social.

En aquest article, però, volem traslladar aquestes afirmacions genèriques a la seva projecció territorial. Existeix una geografia de la desigualtat i l'exclusió social, i volem, encara que sigui a grans trets, observar com es manifesta a les comarques gironines. Girona ha cultivat una imatge de rica i benestant, però sota les costures

de la seva geografia diversa s'amaguen tensions socials rellevants. De fet, si passem de les percepcions a les xifres (vegeu el quadre 1), podem observar com, en termes comparatius, el seu PIB augmentava, entre el 2000 i el 2014, per sobre dels nivells de Catalunya i Espanya en termes agregats, mentre que hi estava per sota si es calculava en termes de PIB *per capita*.

Tanmateix, l'objectiu d'aquest article és situar el focus en l'interior de la geografia gironina; és a dir, d'una realitat territorial molt més heterogènia del que acostumem a pensar. La seva complexitat i diversitat ens obliguen a parlar de geografies en plural més que no pas d'una geografia en singular. També, consegüentment, haurem de parlar de pobreses i desigualtats diverses; de les múltiples cares que adopta l'exclusió social a les comarques gironines. En tot cas, per entendre la distribució territorial de la desigualtat ens hem de referir també a com s'ha construït el territori mateix.

Les comarques gironines, com mencionàvem anteriorment, són molt diverses des del punt de vista social,

>> La precarietat sol portar les persones sense recursos a pràctiques radicals poc dignes. (Foto: ANIOL RESCLOSA)

QUADRE 1 >> PIB, PIB *per capita* (pc) i població: evolució a Girona, Catalunya i Espanya

	PIB 2000	PIB 2014	% increment	PIB pc 2000	PIB pc 2000	% increment
Espanya	646.250	1.037.025	60,5 %	18.900	24.700	30,7 %
Catalunya	122.057	196.715	61,2 %	23.000	29.400	27,8 %
Girona	10.844	19.141	76,5 %	23.000	28.600	24,3 %

Font: EUROSTAT. (Citat a M. TATARET, *Una anàlisi del progrés social a la demarcació de Girona*, Barcelona, Fundació Catalunya Europa, 2018.)

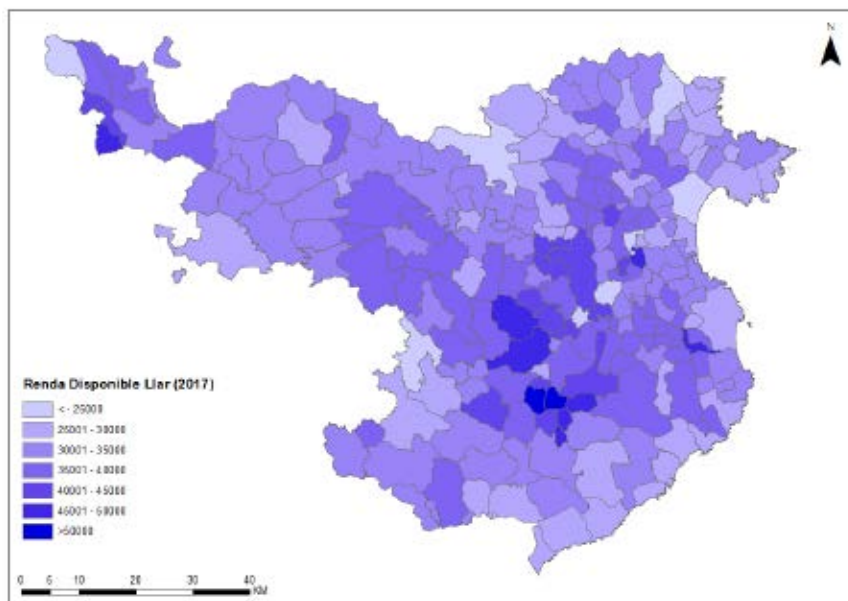
econòmic i ambiental, i, per tant, també ho són les seves realitats urbanes, el seu medi rural i el seu paisatge. L'orografia ve determinada per una zona muntanyosa al nord, amb els Pirineus des de la Cerdanya fins al cap de Creus, i a l'oest, amb la serralada Transversal. És l'espai menys poblat del conjunt. Als seus peus hi ha planes molt antropitzades, com les de l'Empordà, el Pla de l'Estany o Girona, on apareixen els grans nuclis urbans i les principals infraestructures que transcorren de nord a sud, connectant amb Europa i amb Barcelona. Finalment, trobem una Costa Brava molt transformada i amb dinàmiques pròpies vinculades al turisme, que esbossen un espai policèntric amb diferents nuclis urbans de mida mitjana. Per tant, tenim una geografia complexa que interactua amb models diversos de desenvolupament econòmic i social.

Menys renda disponible

Una de les dades més utilitzades a l'hora d'analitzar el risc d'exclusió social és la renda disponible. Si projectem aquesta variable sobre el conjunt del territori gironí, destaca clarament l'efecte litoral (vegeu el mapa 1). Els municipis amb menys renda disponible, tant si la calculem per llar o *per capita*, són al litoral. En canvi, a l'interior les xifres són significativament més altes, especialment a la corona urbana de Girona, al Pla de l'Estany o a la Cerdanya. L'efecte litoral respon a les peculiaritats del seu teixit laboral, molt vinculat al turisme i, abans de la crisi del 2008, a la construcció. Un model de creixement que a la Costa Brava s'ha basat en el turisme *low-cost* i que ha comportat tant la concentració de beneficis com la precarització del mercat laboral. En contextos de crisi com l'actual, la vulnerabilitat de les persones que treballen en condicions tan fràgils esclata i es desencadenen processos d'exclusió difícils d'aturar. A més a més, aquestes dinàmiques s'intensifiquen si tenim en compte que moltes de les persones afectades provenen de la immigració i que, per tant, no disposen de les xarxes de suport familiar o social que tan necessàries són en contextos d'adversitat.

A més del factor litoral, detectem una segona geografia urbana de la desigualtat que afecta les ciutats. L'exclusió i la vulnerabilitat es manifesten en forma de segregació urbana. La dis-

MAPA 1 >>> Renda disponible per llars a les comarques de Girona (en milers d'euros). Any 2017.

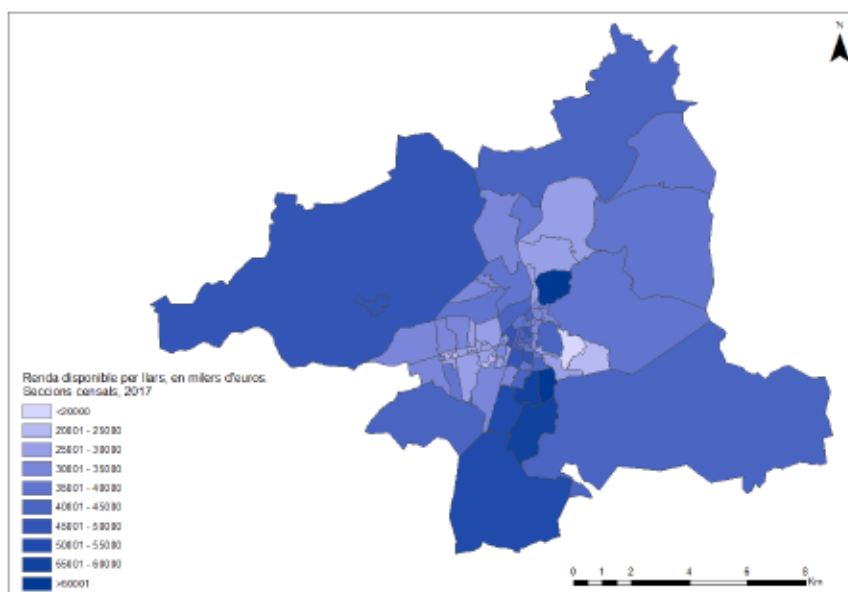
Font: INE. ELABORACIÓ PRÒPIA.

tribució dels habitants en les nostres ciutats respon, en part, al preu del sòl i, per tant, aquells que no poden assumir-ne el cost es concentren en els espais on és inferior. Espais de menys qualitat i amb menys oferta de serveis i de recursos, que agreugen la segregació. Aquest fet, en el cas de les ciutats més grans, té un component d'àrea urbana o metropolitana. En aquest sentit, els mapes 2 i 3 ens permeten observar com es projecta territorialment aquest segon eix de desigualtat a les àrees de Girona i Figueres.

Girona, per barris

En el cas de Girona, s'aprecia la desigual distribució de la renda disponible entre els seus barris i entre els municipis que formen la seva àrea urbana. Analitzant-ho en l'escala més detallada de les seccions censals, observem com els barris de Palau o Montilivi doblen la renda disponible d'altres zones, com la Font de la Pólvora o el Barri Vell de Salt. També destaquen alguns municipis de la segona corona, com Sant Gregori o Fornells de la Selva, amb rendes encara més elevades.

MAPA 2 >>> Renda disponible per llars a les seccions censals de l'àrea urbana de Girona (en milers d'euros). Any 2017.

Font: INE. ELABORACIÓ PRÒPIA.

Les diferències a Figueres

La imatge que ens ofereix Figueres és similar a la de l'àrea urbana de Girona, per bé que en aquest cas les diferències entre les seccions censals són menors. En tot cas, també es detecta la geografia urbana de la desigualtat entre aquells espais amb rendes baixes i problemes de segregació urbanística i social, com la Marca de l'Ham o el Culubret, i aquelles altres zones benestants, com per exemple el municipi de Peralada, amb una oferta residencial molt peculiar. La segregació urbana ha estat un fenomen molt estudiat, que reflecteix la desigualtat socioeconòmica en el territori i que tendeix a agreujar-se si no s'actua per mitigar-la. Són actuacions complexes i que reclamen un abordament polièdric i multiescalar.

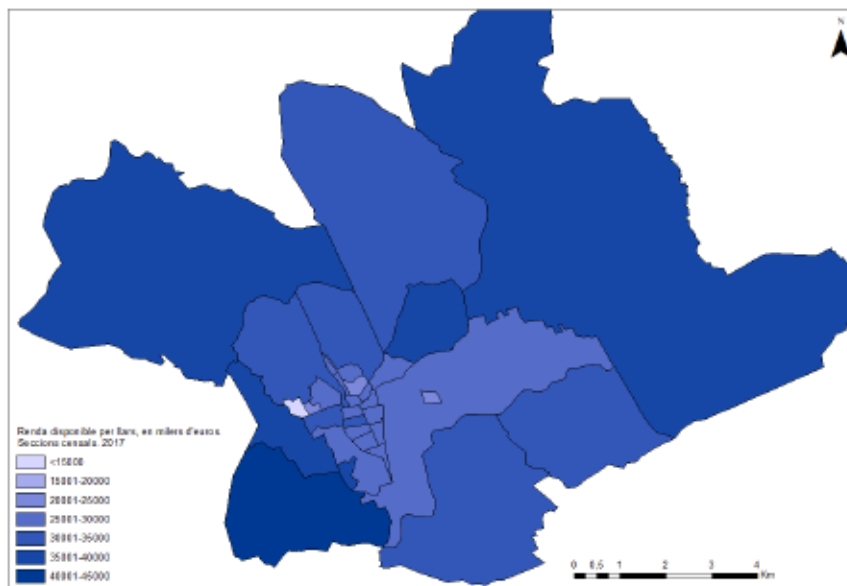
Més enllà d'una variable com la renda disponible, que hem pogut usar com a secció censal, disposem d'altres xifres que poden ajudar-nos a entendre les geografies de vulnerabilitat i l'exclusió social a les comarques de Girona. En aquest sentit, a continuació ens referirem a tres aspectes rellevants (tot i que en podríem haver incorporat d'altres): la immigració, l'educació i l'habitatge.

En primer lloc, cal destacar que les comarques de Girona mostren un increment de la població (del 33,6 % entre 2000 i 2016) que, en termes percentuals, duplica el que es produeix tant a Espanya (del 14,8 %) com a Catalunya (del 17,9 %) durant el mateix període (vegeu el quadre 2). Aquest increment està estretament relacionat amb l'arribada de població estrangera, significativament superior a la del nostre entorn català i espanyol. Tanmateix, quan projectem les dades en el territori apareixen fortes diferències. D'una banda, quan les desagreguem per comarques, s'observa una major presència de persones estrangeres a les comarques litorals i al Gironès, mentre que destaca la seva escassa presència a la comarca del Ripollès (vegeu el quadre 3). I les xifres encara resulten més disperses quan ens fixem en ciutats concretes.

QUADRE 3 >>> Increment de població entre el 2000 i el 2016

	Increment del 2000 al 2016 (%)
Espanya	14,8 %
Catalunya	17,9 %
Girona	33,6 %

MAPA 3 >>> Renda disponible per llars a les seccions censals de l'àrea urbana de Figueres (en milers d'euros). Any 2017.

Font: INE. ELABORACIÓ PRÒPIA.

QUADRE 2 >>> Població i població estrangera (2019)

	Habitants	Estrangers	% estrangers
Alt Empordà	141.339	34.205	24,20
Baix Empordà	134.359	30.821	22,94
Cerdanya	18.192	2.589	14,23
Garrotxa	57.590	8.892	15,44
Gironès	193.908	39.626	20,44
Pla de l'Estany	32.293	4.735	14,66
Ripollès	25.087	2.307	9,20
Selva	171.617	33.806	19,70

Font: IDESCAT, 2019.

Vulnerabilitat educativa

Un segon àmbit rellevant en termes de vulnerabilitat social és l'educatiu. D'entrada, podem observar com, amb dades de l'any 2015, la taxa d'escolarització als disset anys era a les comarques gironines del 76,4 %, sensiblement inferior al 82,7 % del conjunt de Catalunya o al 82,5 % de la província de Barcelona, al 87,8 % de Lleida o al 83,5 % de Tarragona (Idescat, 2019). A més, aquestes xifres, que podríem interpretar en relació amb el model socioeconòmic de les comarques gironines, també es distribueixen de manera territorialment molt desigual. Hem re-

collit aquesta informació en el quadre 4, en què es fan paleses les diferències tant entre comarques com entre ciutats. De nou, ens trobem amb comarques interiors com la Garrotxa, el Pla de l'Estany o el Ripollès amb unes dades equiparables o superiors a les del conjunt de Catalunya, mentre que destaquen els mals resultats de les zones litorals de la Selva i l'Empordà. És també la situació del Gironès, influït en aquest cas per la segregació urbana en la seva àrea metropolitana. Aquestes mateixes pautes les trobem quan posem el focus en les ciutats.

En tercer lloc, l'habitatge és cada cop més un factor crucial per entendre la situació social i econòmica d'un territori. Disposem d'algunes dades que ens poden ajudar a entendre la

Font: IDESCAT, 2019.

QUADRE 4 >> Taxa d'escolarització als disset anys (en %). Any 2015.

Alt Empordà	71,4	Salt	55,3
Baix Empordà	74	Figueres	62,1
Garrotxa	82	Lloret	67,3
Gironès	75,5	Blanes	73,9
Pla de l'Estany	88,8	Palafrugell	76
Ripollès	89,3	Sant Feliu de Guíxols	77,9
Selva	76,5	Girona	80,2
Cerdanya	82,7	Olot	80,2

Font: IDESCAT, 2019.

situació a les comarques de Girona. En aquest sentit, per exemple, a Girona només el 59 % dels habitatges són principals, mentre que al conjunt de Catalunya ho són el 76,2 %. Per contra, el percentatge d'habitatges secundaris (29 %) supera amb escreix la xifra de la resta de Catalunya (12,2 %). El percentatge d'habitatges buits és, en canvi, molt similar: 11,3 % a Girona i 11,6 % a Catalunya.

Aquesta informació, però, amaga enormes contrastos territorials que, de nou, reforcen la idea de les geografies de les desigualtats a les comarques de Girona. Tal com recollim en el quadre 5, existeixen distàncies tan rellevants com la que separa el 82,3 % d'habitatges principals al Gironès amb el 36,2 % de la Cerdanya. I més enllà d'aquests casos extre-

Els municipis amb menys renda disponible, tant si la calculem per llar o per capita, són al litoral

ms, la diferència entre la zona litoral (estan per sota del 50 % a l'Empordà) amb la zona interior (superen el 75 % a la Garrotxa i al Pla de l'Estany). Òbviament, aquestes xifres s'inverteixen si ens fixem en els habitatges secundaris, que superen el 50 % a la Cerdanya, ronden el 45 % a l'Empordà i estan per sota del 10 % al Gironès, la Garrotxa i el Pla de l'Estany.

En les línies anteriors hem presentat un territori complex i marcat per unes geografies de les desigualtats econòmiques i socials. Unes geografies que s'amaguen rere la imatge estilitzada d'una Girona benestant i que ens mostra, fins i tot amb cruïsa, el contrapunt d'espais de vulnerabilitat i exclusió social. Parlem d'espais de segregació que es tradueixen en dèficits que afecten el benestar de moltes persones.

Les comarques de Girona, els gironins i les gironines, haurien de conèixer i reconèixer aquesta realitat diversa i problemàtica. Només així serem capaços de situar-la en l'agenda dels governs i d'articular les polítiques d'alta complexitat imprescindibles per abordar-la. Si les comarques gironines volen guanyar un futur de progrés i benestar, no poden ignorar les seves tensions. El perill de no fer-ho és que ens esclatin les costures i quedem com aquell rei a qui ningú volia dir-li que anava nu.

>> La societat gironina, com tantes d'altres a Occident, s'està acostumant a la visió de la mendicitat com a part «habitual» del paisatge urbà. (Foto: ANIOL RESCLOSA)

QUADRE 5 >> Habitatges principals, secundaris i buits (en %). Any 2019.

	Habitatge principal	Habitatge secundari	Habitatge buit
Cerdanya	36,2	53,6	10,2
Alt Empordà	46,7	45,1	8,2
Baix Empordà	47,1	42,2	10,7
Ripollès	54,7	28,4	17
Selva	68	20,4	11,6
Garrotxa	75,9	7,6	16,5
Gironès	82,3	5,7	11,9
Pla de l'Estany	76,4	4,8	18,8

Font: IDESCAT, 2019.